

A Tanácsköztársaság dunántúli előzményeiről (1919 január—március)

Az 1918/19-es esztendő fordulója új szakaszt hozott a hazai polgári demokratikus forradalom menetében. 1919 januárjától kezdve egyre erőteljesebben mutatkoztak meg a kormány és a tömegek közötti ellentétek, s nyilvánvalóvá vált, hogy a kormány és a tömegek célja merőben különböző.

A Kommunisták Magyarországi Pártja és az azt támogató ipari munkásság a proletárforradalom, a proletárdiktatúra győzelméért harcolt.

A jelen dolgozat a polgári demokratikus rendszer válságát, annak is csak bizonyos vonatkozásait vizsgálja a Dunántúl területén.

A Dunántúlon a világi és katolikus egyházi nagybirtok a mezőgazdaságilag művelt területnek csaknem felét foglalta el, s ez rányomta bélyegét az egész vidékre. A mezőgazdasági cselédek száma — a magyar nemzeti területet véve figyelembe — itt volt a legnagyobb az országban, az agrár-proletárok azonban itt nem rendelkeztek olyan forradalmi demokratikus és szocialista hagyományokkal, mint a Tiszántúlon vagy a Viharsarokban.

Az ipar fejlettsége, a munkásság száma tekintetében ugyanakkor a Dunántúl megelőzte a Duna—Tisza közét, a Tiszántúlt is. 1910-ben lakóinak csaknem 25 százaléka bányászatból, iparból, kereskedelemből élt. Győr város az ipari lakosság arányát tekintve Budapestet is megelőzte. A magyar nemzeti terület legjelentősebb bányái is ezen a területen voltak (Tatabánya, Pécs).¹

Ez a helyzet természetesen politikai következményekkel is járt. Míg egyfelől a katolikus egyház és a konzervatív körök befolyása rendkívül erős volt, addig a szakszervezetekben tömörült munkások között mély gyökeret vert a Szociáldemokrata Párt politikája. A gazdasági-társadalmi viszonyokból következett, hogy amikor a világháború második felében, részben az oroszországi forradalmak hatására, megélenkült a politikai élet, akkor itt a haladó erők harca elsősorban polgári demokratikus irányban fejlődött, s ebben nagy helyet foglalt el a szervezett munkások és a demokratikus gondolkodású kispolgári és egyes polgári csoportok közös küzdelme az egyház gazdasági, ideológiai befolyása ellen.

1918 októberéhez úgy érkezett el a Dunántúl, hogy az ipari munkások, mezőgazdasági cselédek és munkások, a kispolgárság, parasztság tekintélyes része lelkes híve, cselekvő részese volt a forradalomnak. Azonban kevesen voltak még akkor, akik tudták, hogy a polgári demokratikus forradalom nem oldhatja meg az ország társadalmi problémáit.

Ennek felismerését meggyorsították a kormány erélytelen politikája és lassú intézkedései. Meggyorsult ez a folyamat az 1918/19-es esztendő fordulójától kezdve, amikor a Kommunisták Magyarországi Pártjának szer-

¹ Statisztikai Közlemények 1910. 48. k. 22–23. o., 58. k. 5. o.

vezőmunkája eljutott a Dunántúlra is. A munkásoknak és az értelmiségnek egy része, csatlóva a Szociáldemokrata Párt politikájában, csatlakozott a kommunistákhoz. Sopronban, Pápán, Veszprémben, Nagykanizsán, Dombóváron, majd március derekán Székesfehérvárott, Győrben, Szekszárdon indult meg a kommunista szervezkedés. Sok helyütt eljutottak a pártszervezet alakításáig is.

Mégis a munkások, sőt a hazatért hadifoglyok jelentős része is, szervezeti-leg változatlanul a Szociáldemokrata Párt keretében maradt. Ez az 1919-es év elején kibontakozott mozgalomnak sajátos vonása volt. Az események gyors menetét a párt-erőviszonyok változásai csak lassan, elmaradással követték.

*

A főispán-kormánybiztosok kinevezése éles politikai küzdelmeket váltott ki a Dunántúlon is. A kinevezéseket Budapesten heves pártesaták előzték meg, a kormányban résztvevő pártok mind arra törekedtek, hogy minél több fontos pozíciót biztosítsanak saját embereiknek. Mi nem ezekről kívánunk szólni, hanem arról a tömeghatásról, amelyet a kormány intézkedése kiváltott.

A kormány már novemberből kezdve főispán-kormánybiztosokat állított a megyék élére. Ezek feladata volt a megyei apparátus ellenőrzése, a kormány intézkedéseinek végrehajtása, a „konszolidáció” megteremtésének elősegítése, azaz a forradalmi mozgalmak lecsendesítése. A főispán-kormánybiztosok túlnyomó részét januárban iktatták be hivatalába. Helyesebben, ekkor kezdődött meg a harc a kormány és a megyei szervezett munkások között a kormánybiztosok személyét, tényleges munkabaállásukat illetően.

A közigazgatási apparátus megtisztítása, a reakciós bürokrácia felszámolása a politikai élet központi kérdése lett ezekben a hónapokban. A kormány ebben az irányban intézményesen és kezdeményezően semmit sem tett. Jellemző, hogy a falujukból elűzött jegyzők helyzetével foglalkozó rendelet sem tartalmaz olyan konkrét utasításokat, amelyek alapján ezeknek a közigazgatási apparátusból való tényleges eltávolítása áthelyeztetések nélkül megoldható lett volna.² A kormány gyengesége és hátortalansága e tekintetben elsősorban saját magának vált kárára, mert az érintetlen közigazgatási apparátus minden módon akadályozta az egyébként is nehézkesen előrehaladó demokratizálódást. Januárban a Népszava is többször foglalkozott ezzel, megállapítva, hogy „a magasabb miniszteri tisztviselők, a fogalmazói státus zöme, továbbá az egész vármegyei tisztikar még mindig teljesen távol áll a forradalom gondolatvilágától.” (Természetesen csak a polgári demokratikus forradalomról van szó.) A lap sürgeti a kormányt, hogy mielőbb távolítsa el azokat az elemeket, amelyek intézkedéseit és szándékait szüntelenül keresztetik.³ Az az elégedetlenség tehát, amely a kormánnyal szemben gyengesége, következtelensége miatt egyre nőtt, januártól kezdve a megyei vezetéssel kapcsolatban robbant ki. Az egyes megyék munkás- és agrárproletár tömegeinek ellenállása, eredményes fellépése általában a helyi adottságokon múltott.

Vas megyében január 21-én iktatták be hivatalába dr. Obál Béla főispán-kormánybiztosot. Kinevezése ellen a szervezett munkásságnak nem volt lényeges kifogása. De a beiktatásnál a megyeházán megjelentek a munkások is,

² 5.244/1918. M. E. sz. rendelet. Közli: Budapesti Közlöny 1918. nov. 14.

³ Népszava, 1919. jan. 31.

Kovács József szociáldemokrata párttitkár vezetésével. Ünnepestes köszöntő helyett nagyon komoly hangon figyelmeztették a kormány új emberét, hogy a megyében csak addig tud dolgozni, amíg a munkásság bizalmának megtartására törekszik, ha kísérletet sem tesz arra, hogy a munkásságot és annak szerveit kirekessze a fontosabb kérdések eldöntéséből.⁴

Ugyancsak januárban Mosonmagyaróváron, „a régi rendszer embereinek főfészke”-ben, a vármegyeházán tisztújításra készültek. Alispánt akartak választani, mégpedig olyat, „aki ellen a szociáldemokrata munkásságnak nagyon alapos kifogásai vannak”. Amikor ennek híre terjedt, a szociáldemokrata szervezet mozgósította tagságát. A városban négy helyen tartottak nyilvános népgyűlést, magyar és német résztvevőkkel, két nyelvű beszédekkel. A gyűlések egyik legfontosabb napirendi pontja az alispánválasztás elleni tiltakozás volt. Január 22-én, a népgyűléseket követő napon „A munkásság beszüntette a munkát, a vármegyeház elé vonult és ott tüntetett az olyan tisztújítás ellen, amely Skultéty Miklós szolgabíró akarta Moson vármegye élére állítani. „Skultéty állandó ellensége volt pártunknak — írta a Népszava — és a munkásságnak, üldözte a szocialistákat. Az óriási demonstrációnak, amelyben tízezer munkás vett részt, természetesen rögtön meg lett a hatása. Skultéty nem választották meg.”⁵

Győr megyében semmiféle megmozdulásra nem került sor. Győr város kormánybiztosa ui. már novembertől kezdve Wajdits Béla, a helyi szociáldemokrata szervezet volt titkára.⁶ Wajdits a pártszervezet mérsékelt irányzatát képviselte, akivel a munkásoknak még a forradalom előtt, 1917—18-ban is sok nézeteltérésük volt, nemegyszer le is szavazták. Mégis, kinevezését ilyen fontos pozícióba, nagyra értékelték. S ha működését bírálni akarták, akkor ezt — minden bizonnyal — a szociáldemokrata pártszervezet keretein belül is megtehették.

Míg a Dunántúl nyugati megyéiben jelentéktelen összetűzésekkel rendeződött a megyei vezetés dolga, addig a déli, illetve keleti megyékben rendkívül heves és szívós küzdelem bontakozott ki a kormányhatóságok és a tömegek között. Sőt, ezekben a megyékben már a hetek óta hivatalukban dolgozó kormánybiztosokkal szemben is felléptek.

Zala megye területére dr. Brieglevics Károlyt, a Károlyi-párt egyik emberét szemelték ki főispán-kormánybiztosnak. A megyei szociáldemokrata szervezet azonban harcot kezdett az új kormánybiztos ellen. A kormány baloldali ellenzékének megyei fellegvára Nagykanizsa volt. A szociáldemokrata szervezet, amely évtizedes múltra tekintett vissza, s amelynek olyan forradalmi érzelmű vezetői voltak, mint Hamburger Jenő, Sneff József és mások, különösen a háború utolsó két esztendejében nagy népszerűsége, tömegbefolyásra tett szert. A pártszervezet vezette a tömegek háborúellenes, forradalmi harcát, amely rokonszenvet váltott ki a kispolgárság egy részében is.⁷ A szociáldemokraták vezette nagykanizsai munkásság a leghatározottabban követelte: a megye élére szociáldemokrata kormánybiztost állítsanak.⁸ E követelésük-

⁴ Népszava, 1919. jan. 26.

⁵ Népszava, 1919. jan. 24.

⁶ Budapesti Közlöny, 1918. nov. 26.

⁷ Erre nézve, valamint a Dunántúl egészére is l. a szerző korábbi munkáját: Háborúellenes és forradalmi mozgalmak a Dunántúlon 1917—18-ban.

⁸ P. I. Arch. A. II.13/49. A zalai események tárgyalásánál mindvégig felhasználtam az itt jelzett iratokat; további feltüntetésüket szükségtelennek tartottam.

ben maguk mögött tudták a megye lakosságának nagy részét is. A támogatást nemcsak azért kapták meg, mert a pártszervezet általában, s már korábban is népszerű politikát folytatott, hanem elsősorban azért, mert szociáldemokrata kormánybiztostól várták a különböző polgári csoportok kiszorítását a vezetésből, a radikális politika alkalmazását. A szociáldemokrata és polgári pártok együttműködését akkor még természetesen tartották, de ugyanilyen természetesen azt is, hogy a vezetés a legnagyobb szervezett párté, a Szociáldemokrata Párté legyen. Sneff József és a zalai szociáldemokraták több alkalommal is kifejtették azt a meggyőződésüket, hogy valóban gyökeres változás csak akkor lesz az országban, ha a szociáldemokrata tömegeké lesz a vezetés. A kormány által áprilusra tervezett választások előtt lényegében azt tekintették programjuknak, hogy tiszta szociáldemokrata kormányt teremtsenek.

S ezt programjuknak, az egyedül helyes megoldásnak tartották akkor, annak ellenére, hogy a gyakorlatban napról-napra szembeszálltak pártjuk országos vezetőségével. A kormány elleni bármilyen fellépés természetesen azt jelentette, hogy pártjuk országos vezetősége ellen is fellépnek, hiszen az részt vett a kormányban. A radikálisabb, gyorsabb intézkedések sürgetése kifejezte azt is, hogy a legfőbb pártvezetőkkel, a kormányban levő szociáldemokratákkal elégedetlenek. Ezt az ellentmondást azonban még csak igen kevesen ismerték fel a szociáldemokrata párttagok között. Ennek felismerése együtt kellett volna járjon azzal a következtetéssel, hogy kiválnak a pártból, hogy a kommunisták pártjához csatlakoznak. De ez akkor nem történt meg. Abban az illúzióban éltek, hogy a párt legfőbb vezetői azért tehetetlenek, mert a polgári elemek fékezik őket. Ha azonban az egész kormány, s minden vezető beosztás szociáldemokrata kezekben lesz, akkor lehet majd radikális politikát folytatni.⁹

Zalában tehát folyt a harc, hogy szociáldemokrata kormánybiztost nevezzenek ki. De mozgalmuk mégsem volt olyan erős, hogy ezt elérhették volna. A kormánybiztos kinevezése körüli huzavona és politikai harc meg egyezséssel végződött. Az egész megye területére dr. Brieglevicset, a Károlyi-párt emberét nevezték ki, viszont Nagykanizsa kormánybiztosá Sneff József lett.¹⁰ A két kormánybiztos lényegében egymás mellé rendelt helyzetben volt, s egymás tudta nélkül nem intézkedhettek megyei fontosságú ügyekben. Ez a megoldás a kormány részéről ügyes sakkhúzás volt. A tömegkövetelést többé-kevésbé leszerelték, legalábbis „méregfogát” kihúzták. Ugyanakkor a szociáldemokrata kormánybiztos tevékenysége területileg is korlátozott volt, nem szólva arról, hogy az ilyen fajta együttműködés már eredendően is rengeteg súrlódással, nézeteltéréssel járt. A kormány arra számított, hogy az ebből fakadó elégedetlenség, türelmetlenség így a szociáldemokraták emberére is áthárul majd. Természetes, hogy ez a megoldás nagyon vegyes visszhangot váltott ki a megyében.

A konzervatív, a birtokos parasztokhoz szóló Zalai Közlöny nagy örömmel fogadta Brieglevics kinevezését, mert a „szabadság kosztümjébe öltözött romboló áradatot kell megállítani, amely felfordította a megye rendjét, veszélyezteti közbiztonságát...”¹¹ Sneff kinevezéséről lebecsüléssel írta:

⁹ Sneff József egy alkalommal cikket írt „Ez a mi programunk” címmel. Ebben leszögezte, hogy „a forradalom újjá fogja szülni Magyarországot, ha győz a szociáldemokrácia”. Népakarat, Nagykanizsa. 1919. márc. 18. — A kiemelés tőlem. L. N. Zs.

¹⁰ Zalai Hírlap. 1919. jan. 27.

¹¹ Zalai Közlöny, 1919. jan. 27.

„Sneff József, mint a szociáldemokrata párt helyi csoportjának irányítója, majd előreláthatólag a párt érdekek keretén belül mozog.”¹² A szociáldemokrata munkások körében ez a megoldás nem volt népszerű, egyáltalán nem is tartották megoldásnak, hiszen ők arra számítottak, hogy Sneff az egész megye kormánybiztosa lesz. Éppen azért több alkalommal hangoztatták, hogy ezt mielőbb meg is kell valósítani.¹³

Ennek ellenére nagy ünneplésben részesítették Sneff Józsefet, amikor kinevezési okiratának hirdetésén Budapestről visszatért Nagykanizsára. A munkások díszes felvonulással kísérték be a vasútállomásra a város közepére. Az ünneplés, éltetés azonban nemcsak Sneff személyének szólt, hanem annak a ténynek, hogy legalább Nagykanizsán a munkások választott embere a kormánybiztos.¹⁴

A zalai események világosan mutatják, hogy a kormány és a tömegek szándéka, akarata között egyre nagyobb a különbség. A két zalai kormánybiztos közös nyilatkozata szerint „a forradalom a vármegye közigazgatásába, de különösen a községi adminisztrációba még nem tudott oly fokú változást belevinni, hogy az a nagy tömegekből, de különösen a munkásságból az elégedettség érzetét válthatta volna ki, hanem ellenkezőleg, *mind hangosabban követelik a gyökeres rendszerváltozást*”.¹⁵ A nyilatkozat csupán Zaláról beszél, de a helyzet a Dunántúl más megyéiben is hasonló volt.

Székesfehérvárott 1919. február 2-án, vasárnap rendkívül népes nyilvános gyűlést rendezett a szociáldemokrata szervezet. Budapestről leutazott Hamburger Jenő, a Szociáldemokrata Párt, Ágoston Péter a Belügyminisztérium részéről. A városban rendkívül feszült hangulat uralkodott. Mindennek az volt az előzménye, hogy dr. Kövess Emil főispán kormánybiztos fel akarta oszlatni a nemzeti tanácsot.^{15a} Amikor ilyen irányú intézkedése ismeretessé vált, nemcsak a munkások, szociáldemokrata párttagok, de a demokratikus szellemű polgárok is felháborodtak. Gyűlések követték egymást, sorra születtek a tiltakozások, s mind azonos tartalommal: a kormánybiztos azonnal mondjon le.

A vasárnapi népgyűlésnek az lett volna a feladata, hogy valamilyen módon rendezze az ügyet. A budapesti küldöttek mellett beszédet mondottak: Horváth János győri szociáldemokrata párttitkár, Steiner Jákó és Velinszky László, a székesfehérvári szociáldemokrata szervezet vezetői. A megoldás itt nem született meg, de a tömeg kívánsága félreérthetetlenül megnyilvánult: Kövess mondjon le, a megye vezetését erőskező szocialista kormánybiztos vegye át.¹⁶

¹² Uo.

¹³ 1919. febr. 23-án népgyűlést tartottak Nagykanizsán. „A népgyűlés kimondta, hogy a nagykanizsai szervezett munkásság az ellenforradalmi mozgalmat még élete árán is meg fogja akadályozni, és hogy ugyanezen szempontból egész Zala vármegye területére szociáldemokrata kormánybiztos kinevezését tartják szükségesnek.” Zalai Hírlap, 1919. febr. 24. A megyei kormánybiztossal szemben megnyilvánuló elégedetlenségről számolt be a Zalai Közlöny 1919. márc. 10. száma is.

¹⁴ Zalai Közlöny, 1919. febr. 3.

¹⁵ A Népakarat, Nagykanizsa. 1919. márc. 5. A kiemelés tőlem L. N. Zs.

^{15a} A megyei és városi tanács egyaránt igen vegyes összetételű volt. Egyesítette a különböző pártok képviselőit, szociáldemokratákat, polgári radikálisokat, konzervatívokat, sőt az ellenforradalmi csoportok képviselőit is. A többség polgári, polgári-radikális, szociáldemokrata volt.

¹⁶ Népszava, 1919. febr. 4.

A nagygyűlést követő napra, február 3-ára Károlyi József gróf, volt főispán, megyegyűlést hívott össze. A gyűlés összehívására az adott alkalmat, hogy megüresedett az adonyi főszolgabíró helye s ennek betöltéséről kellett gondoskodni. Ebben az ügyben azonban Károlyi József előzetes megbeszélést folytatott a megyében szervezkedő ellenforradalmi tiszti csoporttal.¹⁷ Ez a csoport jórészt a MOVE tagjaiból került ki, egyik vezetőjük Kozma Miklós volt. Február 3-án kiderült, hogy a tanácskozáson nem az újonnan választandó adonyi főszolgabíró személyéről volt szó. A Nemzeti Tanács tagjai, akik jelen voltak a gyűlésen, megdöbbenve hallgatták Károlyi József szavait: „Teljes bizalmatlansággal viseltetünk a népkormány iránt, amely elmulasztotta fegyverrel visszaszerezni az elfoglalt országrészeket. Megvetéssel fordulunk el a népkormánytól s helyette kívánjuk a régi parlament, a régi rendszer és a régi katonaság visszaállítását, mert csak ez fog megvédeni bennünket a vörös terror ellen.”¹⁸ Károlyi szavait hatalmas lelkesedéssel fogadta a jelenlévők túlnyomó többsége s a Nemzeti Tanács megbízottait a leghevesebb támadások közepette csaknem kidobták az ülésteremből.

A megyegyűlés, amely mindössze néhány óra hosszáig tartott, a Fejér megyei ellenforradalom zászlóbontása volt, biztatás, követésre ösztönzés a többi megye számára is. Gyöngyösön követték a példát, s hogy Somogyban nem sikerült, az az ottani szocialista munkások érdeme volt. De erről még lesz szó.

Amikor a megyei szociáldemokrata szervezet lapja beszámolt a megyegyűlésről, s részletesen ismertette a jelenlévők felszólalásait, sőt a nyilvánosságának egyáltalán nem szánt, személyes, támadó kijelentéseit, a megye haladó közvéleménye felzúdult. A lap felháborodva írta: „Még nem égett le egy kastély sem, még nem lógott egy mágnás sem lámpavason, vagy akác-fán. De ne higgyék, hogy ez azt jelenti, hogy nem is fog.”¹⁹

A megyegyűlést követő napon megbeszélésre ültek össze a megyei és városi nemzeti tanács tagjai. Valamennyien elítélték a megyegyűlés ellenforradalmi határozatát, s kijelentették, hogy ők maguk „a népkormány iránt törhetetlen bizalommal viseltetnek”. Ugyanakkor javasolták a kormánynak, számolja fel a megyei autonómiát, mert ez a rendszer elleni támadás egyik fundamentumát jelenti. Nagy vitát s végül szakadást idézett elő a nemzeti tanácsok tagjai és vezetői között a főispán-kormánybiztos magatartásának megítélése. A kormánybiztos, aki jelen volt a gyűlésen, minden ellenvetés, tiltakozás nélkül hallgatta végig a népkormány ellen intézett heves támadásokat, s megbízatásával ellentétben, semmit sem tett ezek ellen. A tanács-tagok teljes joggal háborodtak fel e méltatlan magatartás miatt, s követelték, hogy írásban rögzítsék a kormánybiztos iránt érzett bizalmatlanságukat. A megyei nemzeti tanács elnöke azonban azt szerette volna, ha nem kerül sor erre a nyilatkozatra, ha elhalasztják az ügyet. A tagok felháborodása azonban olyan nagy volt, hogy erről szó sem lehetett, az elnököt leszavazták.²⁰

¹⁷ Kozma Miklós: Az összeomlás, 1918—1919. Bpest, é. n. 117. o.

¹⁸ Székesfehérvár és vidéke, 1919. febr. 5. A sajtóban a különböző pártállású lapok között szenvedélyes vita folyt a gyűlést ismertető riportok miatt. A Fehérmegyei Napló, a helyi klerikális és reakciós csoportok lapja rendkívül élesen támadta a székesfehérvári szociáldemokraták lapját, a Székesfehérvár és Vidékét, valamint a budapesti Népszavát.

¹⁹ Székesfehérvár és Vidék, 1919. febr. 5.

²⁰ Ezek után a megyei nemzeti tanács elnöke és titkára lemondtak, a tanács vezetését ideiglenes bizottság vette át. Székesfehérvár és Vidék, 1919. febr. 5.

A nemzeti tanácsok ülése után nyilvánvaló volt, hogy az ellenforradalom ügyét Székesfehérvárott ebben a meglehetősen konzervatív püspöki városban a polgárság nagy része nem támogatja. De nyilvánvaló lett az is, hogy a nemzeti tanács tagjai a védekezés, a deklarálás aktusain túl nem jutottak elintézettnek tekintették az ügyet a kormányhoz küldött jelentéssel, álláspontjuk leszögezésével. A továbbiakat, a konkrét intézkedéseket már a kormányra bízták. Öntevékeny támadó lépés gondolata nem merült fel közöttük.

Voltak azonban szervek, amelyek nem riadtak vissza „erőszakos” eszközöktől sem. Február 4-én este újabb értekezlet ült össze: a munkás- és katonatanács tagjai, a szakszervezetek bizalmiférfiai, a szociáldemokrata és radikális pártszervezetek vezetőségei. A tárgy természetesen itt is a megyegyűlés volt. Pálincás Sebő, a munkástanács tagja megállapította, hogy az ellenforradalmi támadást éppen azok szervezték, „akiknek élet- és vagyónbiztonságát a forradalom első és legvehemensebb kirobbanásaikor éppen a szocialisták védték”. A Radikális Párt helyi főtitkára kijelentette: „Fehérvár munkásságának, radikális polgárainak a legnagyobb erőt kell mutatnia és minden módon és eszközzel biztosítani a forradalom vívmányait. Aki a régi rendet kívánja visszaállítani, az hazaáruló bitang.” Velinszky László, a Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének titkára csupán egyetlen javaslatot terjesztett elő: azt tanácsolta az ülés résztvevőinek, hogy *válasszanak hat tagú végrehajtóbizottságot, s az vegye át a hatalmat a megyében!* A végrehajtóbizottság mellé állítsanak egy másik testületet is, amely tanácsokat ad a munkához, s egyben ellenőrzi is azt. Velinszky arra számított, hogy a megyei és városi hivatalnoki kar ellenáll majd, s azért attól sem riadt vissza, hogy szükség esetén letartóztassák a kormánybiztost és az alispánt.²¹ (Érdemes figyelni a három hozzászólás tartalmára s a felszólalók személyére. Ez a három felszólalás minden fejtegetésnél világosabban mutat rá azokra a különböző csoportokra, amelyekből a polgári demokrácia híveinek tábora s a szociáldemokrata pártnak tagjai összetevődtek. Nyilvánvaló, hogy Velinszky itt a baloldalt képviseli.)

Velinszky javaslata a jelenlévők tekintélyes részének kívánságát fejezte ki, hozzászólása után még többen kiegészítő javaslatokat tettek a hatalom átvételének lebonyolításához. Ellenvetés nem hangzott el, s szavazás nélkül is elintézettnek, rendben levőnek találták indítványát. Annál inkább, mert Szabó Ernő százados, a katonatanács elnöke s egyben a nemzetőr zászlóalj parancsnoka bejelentette, hogy a katonák fegyveresen is támogatják a munkásság akcióját.

Az értekezlet hangulata úgy felforrósodott, saját határozatuk úgy felkellesítette a jelenlevőket, hogy még akkor este hozzá akartak kezdeni a munkához, s első lépésként le akarták tartóztatni a kormánybiztost. Steiner Jákó ügyvéd, szociáldemokrata pártelnök, a mérsékelt irányzat képviselője azonban tekintélyének latbavetésével elérte, hogy a gyűlés tagjai elálltak szándékuktól. Úgy határoztak, ha az új kormánybiztos a szerda reggeli vonattal sem érkezik meg, akkor a hatos bizottság nyomban munkához lát.

Február 5-én, szerdán reggel a hatos bizottság hiába várta az új kormánybiztost, az nem érkezett meg. Ekkor a hattagú végrehajtó és a teljes létszámú ellenőrzőbizottság néhány fölfegyverkezett katona kíséretében, Szabó százados vezetésével felvonult a megyeházára. Az egybehívott tiszt-

²¹ Székesfehérvár és Vidéke, 1919. febr. 6. Az ülés további részleteit is ennek alapján tárgyalom.

viselőknak bejelentették, hogy a megye ügyeinek intézését, az egész vezetést ők veszik át, csak a hatos bizottság utasításait lehet végrehajtani. A jelenlévő alispán s a tisztviselők, akik már hallottak az elmúlt esti ülésről — a hír mindig gyorsan jár — nemcsak hogy minden ellenállás nélkül vették tudomásul a változást, de ellenvetés, tiltakozás nélkül aláírták azt a nyilatkozatot is, amely elítélte az ellenforradalmi megyegyűlést és feltétlen hűségről biztosította a népkormányt.²²

Ezzel a rövid aktussal a megye vezetése olyan testület kezébe került, amelyben három értelmiségi, két munkás, egy katonatiszt kapott helyet, valamennyien a szociáldemokrata párt tagjai. Mindnyájan ellenségei az ellenforradalmároknak s feltétlenül radikálisabb, demokratikusabb rendszert akartak, mint amilyet a kormány teremtett.

A Fejér megyei csemények híre gyorsan bejárta az országot, széles, változatos visszhangot váltott ki. A veszprémi egyházmegyei hivatal lapja, a Veszprémi Hírlap rövid hírben, hallatlan felháborodással számolt be a történetről, meglöbbenéssel idézve Steiner Jákónak azt a kijelentését, hogy „a nép ki fogja emelni sarkából a fehérvári megyeházát”.²³ A Somogyi Hírlap, a somogyi szociáldemokraták lapja több alkalommal is foglalkozott Fejér megyével. Első alkalommal ezt írta: „... vigyázzanak az urak, mert a forradalom október 31-ével nem fejeződött be, mert a forradalom mindaddig fog tartani, amíg a nép intézményeiben nem látja forradalmi céljainak biztosítását.” Majd február 9-én Kaposváron tüntető felvonulást és népgyűlést tartottak, tiltakozásul a Fejér megyei ellenforradalom fellépésére. Ez alkalommal leszögezte a lap: „A proletárság tömegerejének be kellett mutatkoznia, hadd lássa a butaságra támaszkodó klerikalizmus és a gyilkos grófi maffia, hogy ellenforradalmi mozgalmukat a magyar forradalom főhajtóereje, a szervezett munkásság egyetlen ökölcsapással le tudja teríteni.”²⁴ A budapesti Vörös Ujság, hibáztatva, hogy az akció nem volt elég erőteljes, a következőket írta: „Amit a munkások, katonák kiküldötteinek tanácsa cselekedett Székesfehérvárott az ellenforradalmárok ellen, az sem sokkal többet ér a szentelt víznél, *de amit a népkormány nem cselekszik: az egyenesen támogatása az ellenforradalomnak.* Már eddig lógnia kellene gróf Károlyi Józsefnek és a többi székesfehérvári banditának.” A lap a proletárokhoz ezzel a felhívással fordul: „*Fegyvert szereztek valamennyien, ott szerezték, ahol tudjátok, hogy letörjétek a burzsoázia ellenforradalmát, lefegyverezték, letörjétek az ellenforradalmi vagyonos osztályt és zsoldosait.*”²⁵

A fehérvári szociáldemokraták azonban a feladatot alapvetően elintéztnek tekintették azzal, hogy a megye vezetését átvették. Úgy gondolták, ezzel lehetőség nyílik arra, hogy az ellenforradalmi elemeket megfékezzék, hogy megtisztítsák a közeletet a forradalom ellenségeitől. A fehérvári szociáldemokratákat, polgári radikálisokat az ellenforradalom fellépése, a kormány tehetetlensége készítette cselekedetekre. Ez az eljárásuk mégis különös helyzetet teremtett. A kormányhú csoportoknak (szociáldemokraták, polgári radikálisok) a kormány által kinevezett személyek ellen (főispán-kormány-

²² Uo. P. I. Arch. A. II. 11/3., Fejér m. dir. ir. 1. cs. 280/1919. *Juhász Viktor: A proletárdiktatúra és előzményei Székesfehérváron.* Székesfehérvár, 1927. 20., 103. s köv. o. *Juhász Nagy Sándor: A magyar októberi forradalom.* Bpest, 1945. 433. o.

²³ Veszprémi Hírlap, 1919. febr. 16.

²⁴ Somogyi Hírlap, 1919. febr. 6., 12.

²⁵ Vörös Ujság, 1919. febr. 6.

biztos stb.) kellett fellépniök. A polgári demokratikus vívmányok védelme a régít visszakívánó földbirtokos arisztokráciával szemben csak a kormány ellenére történhetett meg.

A hatos bizottság munkájának megkezdésétől Fejér megyéről úgy beszéltek, mint ahol proletárdiktatúra van. Ezzel a címmel közölt tudósításokat a helyi lap, de máshol is így emlegették. A név természetesen kapcsolódott ahhoz az akcióhoz, amelyet a munkásság egyik pártja, a tömegek hajtottak végre. Ugyanakkor a székesfehérvári szociáldemokrata szervezet — akár csak az országos vezetőség, vagy más vidéki csoportok — február 5-e után sem azonosították magukat a Kommunisták Magyarországi Pártjával, annak politikájával. Az elnevezés azonban kifejezője volt annak a tömegfelfogásnak, hogy ha a polgári demokratikus rendszer „hibáit” ki akarják javítani, az csupán a munkásság vezetésével történhet meg.

Az egész folyamat ellentmondásosságára mutat, hogy a munkásság többsége ekkor még hatalmát a Szociáldemokrata Párt vezetésével képzelte el.

*

A megyevezetés ügye Somogyban is központi kérdéssé vált február-márciusban. A székesfehérvári eseményeket követően, február 8-án a kaposvári munkástanács ülésén határozatot hoztak, amely „követeli, hogy a kormány szerezzon érvényt a nép akaratában gyökeredzett hatalmának s a régi rezsim pusztulásra megérett közigazgatási szervei helyett minél előbb a nép igazi képviselőit teremtsen meg”.²⁶ Ez a határozat azonban nem csupán visszhangja volt a Fejér megyei ellenforradalmi kísérletnek, hanem annak az egész Dunántúlon jelentkező igénynek kifejezése, hogy a közigazgatást meg kell tisztítani, hogy szocialista vezetést kell teremteni. Néhány nap múlva ez az igény további gyakorlati tettekben mutatkozott meg. A kormány Somogy megye területére a lemondott gróf Széchényi Aladár helyére a Nagyatádi-féle kisgazdapárt emberét nevezte ki kormánybiztosnak. Dr. Neubauer Ferenc ügyvéd kinevezése valóságos vihart váltott ki. A somogyi szociáldemokraták úgy fogták fel a kormány intézkedését, mint arculcsapást a somogyi szociáldemokratáknak, földnélküli cselédeknek, mezőgazdasági munkásoknak, akiknek semmi közösségük nincs a Nagyatádi-féle párttal. Február közepétől, ahogyan a kinevezés ismeretessé vált, egymást érték a gyűlések, tüntetések, tiltakozások. A Somogyi Hírlap naponta közölt cikkeket az ügyvel kapcsolatban. A „Szocialista közigazgatást akarunk” c. cikkében leszögezte: „Szocialista akaratot akarjuk érvényre juttatni. A kormánybiztostól az utolsó közigazgatási díjnokig szocialista meggyőződésű embereket akarunk látni a közigazgatás gépházában. ... Községek, járások, megyék élére szocialista jegyzőt, főbíró-t és főispánt akarunk állítani.”²⁷ A somogyiak állásfoglalása kezdetől fogva baloldaliabb, következetesebb és szívósabb volt, mint az eddig tárgyalt megyékben, mint bárhol a Dunántúlon.

A háborúban sokat nélkülözött somogyi mezőgazdasági cselédek, földtelenek a polgári demokratikus forradalom győzelme után olyan szervezőt és vezetőt kaptak, mint Latinca Sándor. Amikor Latinca, mint a Földmunkások Országos Szövetségének vezetője Somogyba jött, kedvező terepet talált munkája számára. A háborús nyomor és elkeseredettség, a rengeteg hadifogoly

²⁶ Somogyi Hírlap (a somogyi szociáldemokraták lapja) 1919. febr. 9.

²⁷ Somogyi Hírlap, 1919. febr. 18.

és katona. akik az orosz frontról már „bolsevista tanoktól megfertőzve” érkeztek haza, készek voltak harcra menni életük megjavításáért, olyan rendszer megteremtéséért, amelyben a proletároké a hatalom. Latinca rendkívül tapasztalt, művelt, széleslátókörű, nagy emberismerettel rendelkező és forradalmi érzelmű tagja volt a Szociáldemokrata Pártnak, aki az első pillanattól kezdve megnyerte a somogyiak szívét és eszét. Következésképpen szállt síkra mindig az elnyomottak érdekeiért, s ilyen esetekben nem nézte, hogy ez meg egyezik-e a pártvezetőség irányvonalával, vagy sem. Azok közé a vezetők közé tartozott, akik ténylegesen a munkáshatalmat készítették elő a Dunántúlon.

A somogyi munkástanács nem állt egyedül, amikor tiltakozott a kormánybiztos kinevezése ellen. A Nemzeti Tanács határozata szintén leszögezte, hogy Neubauer kinevezését a legteljesebb mértékben helyteleníti. „Feliratban értesítik és kéri a minisztertanácsot — mondja a határozat —, hogy a kaposvári forradalmi pártok és a munkásság meghallgatása után nevezze ki a kaposvári kormánybiztost, mert nem tűrhet Kaposvár és Somogy megye munkássága olyan embert a vármegye élén, aki nem bírja a nép rokonszenvét.”²⁸

A tiltakozások és feliratok egymást érték. A kormány mégis kinevezte Neubauer, mert úgy gondolta, ha Zala, Fejér után itt is enged, akkor végképpen nem lehet megállítani a tömegkövetelések érvényesítését. A kinevezéssel azonban semmi sem oldódott meg. A somogyiak tiltakozása még nagyobb, még hevesebb lett. A Szociáldemokrata Párt országos vezetősége dr. Hamburger Jenőt és Gyetvai Jánost küldte le Kaposvárra, hogy tárgyaljanak a munkástanácsal, s próbálják „jobb belátásra” bírni őket. Ahogy Hamburger mondotta: hogy „lehetőleg békés megegyezést hozzon létre”. A két budapesti küldött részt vett a munkástanács február 26-i ülésén, itt szánioltak be küldetésük céljáról. Hamburger Jenő hosszabb beszédet is tartott az általános politikai helyzetről, amelyben hangsúlyozta, hogy a szocialistáknak minden irányban szívósan kell harcolniuk a demokratikus rendszer védelméért.²⁹ A kormánybiztos ügyében azonban a kaposváriak hajthatatlanoknak bizonyultak. Leszögezték ismételten, hogy „Neubauer Ferencet a kormánybiztosi székben egy pillanatig sem tűrik meg és mindent elsöprő erővel követelik, hogy Somogy megye kormánybiztosa a megye legerősebb pártjából, a szociáldemokrata pártból kerüljön ki”. „Hangoztatták azt is, hogy ha kell, megszerzte általános sztrájkot provokálnak és direktóriumot állítanak a vármegye élére. *Vádad hangzottak el a központi pártvezetőség ellen is, melytől erőlyesebb munkát követeltek.*”³⁰ A munkástanácsnak ez az ülése nemcsak azért tanulságos, mert tükrözi a somogyiak következetes forradalmiságát, hanem azért is, mert itt határozottan került szóba a pártvezetőség politikájának bírálata. Hamburgerék közvetítésének tehát mindössze annyi eredménye lett, hogy Neubauer lemondott, a kaposvári szociáldemokrata szervezet pedig hajlandónak mutatkozott ideiglenesen elfogadni a régi kormánybiztos visszatérését.³¹

A megegyezéses ügye mellett még egy rendkívül fontos kérdés foglalkoztatta a munkástanácsot és a földnélküliek tömegét. Ez pedig a földosztás

²⁸ Somogyi Hírlap, 1919. febr. 23.

²⁹ Hamburger beszéde tanulságos abból a szempontból, hogy még a legjobb szándékú baloldali szociáldemokraták állásfoglalása is felemás, következtelen volt ebben az időben.

³⁰ Somogyi Hírlap, 1919. febr. 27. A kiemelés tölem. L. N. Zs.

³¹ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 1.

és az ellátás kérdése volt. E bonyolult és akkor sokat vitatott kérdéstről e helyen csak szűkszavúan szólhatunk. A részletesebb kifejtés, a kérdés egészének tárgyalása külön, önálló munkába kívánkozik.

Februártól kezdve Somogyban is az egyik legfőbb kérdés a földkérdés, valamint a nagybirtokok cselédeinek bérrendezése volt. A Földmunkások Országos Szövetségének helyi szervezete és a nagybirtokosok között hosszú és nehéz tárgyalások folytak a bérmegállapítás, a kollektív szerződés megteremtéséért. A cselédek képviselője Latinca Sándor volt. A tárgyalások végülis eredményesen zárultak, a nagybirtokosok is elfogadták a cselédek követeléseit, megszületett a kollektív szerződés, amely az egész megye területére érvényes volt. A kollektív szerződésben előírtnál alacsonyabb bérért nem lehetett dolgoztatni a cselédeket.³² Míg ez a kérdés megoldódott, folyt a vita a földbirtokreform körül is. A népkormány törvénye ugyanis kimondta, hogy a nagybirtok felszámolása két úton történhet meg: földosztással, a törvényszabta keretek között, vagy pedig úgy, hogy a nagybirtokot termelőszövetkezetté alakítják át.³³ A rendelet és a végrehajtás a legélesebb vitákat váltotta ki, és kiélezte a nagybirtokok cselédei, valamint a mezőgazdasági napszamosok, földnélküliek közötti ellentéteket is.

A földtelenek közös érdeke, harcának közös célja volt, hogy az egyházi és világi nagybirtokosoktól elvegyék a földet és maguknak szerezék meg azt. E tekintetben semmiféle véleménykülönbség nem mutatkozott a mezőgazdasági cselédek és munkások között.

Ami azonban a föld további sorsát illeti, a földtelenek két táborra oszlottak. A nagybirtokok cselédei, akik számára pillanatnyilag legfontosabb volt a kollektív szerződésben előírt bérek elérése, nem földosztást követeltek, hanem a nagybirtokok szövetkezeti kezelésbe vételét.

Velük szemben a mezőgazdasági munkások a nagybirtokok felosztása mellett szálltak síkra, úgy vélték, hogy minden más megoldás esetén ők kárvallottak lennének.

Március 4-én az Eszterházy, Festetich és Inkey uradalmak cselédeinek bizalmi férfiai a kaposvári Munkás Otthonban kijelentették, hogy mivel a kollektív szerződésben előírt bérüket nem kapják meg, beszüntetik a munkát, ha az illető birtok „termelő szövetkezet formájában az igényjogosultak birtokába nem megy át”.

E bejelentés után a bizalmiak és a munkástanács vezetősége átvonult a bankosok központi irodájába, ahol „a törvény paragrafusaira hivatkozással szabályszerű jegyzőkönyv fölvétele mellett az egész birtokot élő és holt felszereléssel és iparvállalataival együtt a termelőszövetkezet birtokába vették át”.³⁴ A bankosok irodájára felkerült a már előkészített tábla: „Somogy-megyei szociáldemokrata termelőszövetkezet”.

A törvény paragrafusainak ilyen értelmű betartása azonban a kormány-nál nem talált megértésre. A helyes eljárás — megítélésük szerint — az lett volna, ha bevárják, amíg a földrendező bizottság végzi el munkáját, nem előzik meg azt. Annál kevésbé tetszett ez az eljárás a kormánynak, mert rövidesen a megyének más vidékein is bejelentettek ilyen fajta szövetkezetalakítási

³² A hőséges sajtóanyagból csak a Somogyi Hírlap 1919. márc. 11-i számára utalok. Itt a tárgyalások lezárásáról olvashatunk, de közli a lap a kollektív szerződés szövegét is.

³³ Az 1919. évi XVIII. Néptörvény (I. Budapesti Közlöny, 1919. febr. 16.) teljes részletességgel tárgyalja a nagybirtokok kisajátításának lehetőségeit, módjait,

³⁴ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 5.

szándékot, vagy pedig egyszerűen elfoglalták a nagybirtokot. A szövetkezet-alakítás a kormány aggodalmait azért is növelte, mert hiszen Somogygal még egy nem kevésbé fontos lezáratlan ügye is volt: a főispán-kormánybiztos személye. Mindez együtt azt mutatta, hogy Somogy a „rebellisek” fellegvára. A kormánynak azonban csupán a szándéka, s nem az eszközei voltak meg arra, hogy tekintélyét megóvliassa. Az elégedetlen, forrongó tömegeket csak erőszakkal bírhatta volna „jobb belátásra”. De hol volt a kormánynak olyan katonasága vagy csendőrsége, amelyet a néppel, egy egész megye népével szemben felhasználhatott volna? S ha lett volna is, semmi sem biztosította a kormányt arról, hogy ilyen brutális beavatkozás nem vált ki fegyveres ellenállást. Ilyesmire azonban nem került sor, mert a kormány az adott helyzetében nem tehetett mást: tárgyalni kezdett.

Nagyatádi Szabó Istvánt, a somogyi módos parasztok vezérének, küldte le Kaposvárra, hogy csillapítsa le a tömeget, bírja rá a nagybirtokok elhagyására azzal, hogy a kormánytól törvényes úton kapnak majd földet. A somogyiak úgy fogadták Nagyatádi küldetésének hírét, mint amely újabb provokáció a kormány részéről, s készültek a végső leszámolásra.

Március 10-re nagygyűlést hívtak össze, részvételre szólították fel az egész megye érdekelt lakosságát. Ezen a gyűlésen kellett találkoznia a kormánnyal megbízottainak és a szövetkezetet követelő cselédeknek.

Nagyatádiékat csak délutánra várták, de már korán reggel több ezer főnyi tömeg vette körül a megyeházát. A sajtó mintegy 20 000-re becsüli a megjelentek számát. A jórészt cselédekből, földnélküliekből álló tömegben igen sok volt a katona. Dél előtt 11 órakor a munkások Kaposváron általános sztrájkot kezdtek. Gyűlésre ültek össze a Munkás Otthonban. Ezen a gyűlésen követelték, hogy „egy háromtagú direktórium azonnal vegye át a hatalmat Somogy megyében”. Déli 12 órakor a munkástanács és a szociáldemokrata pártvezetőség felkereste Tallián Andor helyettes alispánt, aki ekkor a legfőbb tisztség viselője volt a megyében. A küldöttség bejelentette, hogy a megye vezetését három tagú direktóriumra bizza, amely ettől kezdve a hatalom képviselője, és csak a direktórium utasításai hajthatók végre. A direktórium tagjai lettek: Latinca Sándor, Peinhoffer Lajos és Tóth Lajos. A tömeg ezalatt lent feszült hangulatban várakozott, készen arra, hogy ha szükséges, beavatkozzék. Erre azonban nem volt szükség. Igaz, hogy Tallián hivatalból tiltakozott a hatalom átvétele ellen, gyakorlatilag azonban nem fejtett ki ellenállást, és így néhány perc alatt a direktórium vette át a megyeházát. A járási főszolgabírókhoz azonnal táviratot küldtek a történetekről, hozzátéve, hogy a direktórium utasításait kötelesek feltétlenül betartani, hogy működésük során együtt kell dolgozniuk a helyi munkástanácsokkal. A formaságok lebonyolítása után, a tömeg hallatlan lelkesedése közepette, kitérítették a megyeházára a vörös zászlót. Majd többen, köztük Latinca, Tóth Lajos, beszédet intéztek az emberekhez. A lelkesedés és az öröm határtalan volt. A siker növelte a tömeg erő-érzetét, erősítette elszántságát, hogy jogait s a szövetkezetet megvédi a kormánnyal szemben is.³⁵

Délután a pályaudvar előtt ugyanazok az emberek várták Nagyatádi Szabót, akik elfoglalták a bankosok földjét és birtokukba vették a megyeházát. Nem csodálkozhatunk, ha Nagyatádi nem találta barátságosnak ezt a fogad-

³⁵ P. I. Arch. A. II. 13/44, Somogy m. alispáni iratok 1919. — 1306. Kaposvári Áll. Levéltár: Tallián h. alispán időszaki jelentése, 1919. okt. 6., Somogyi Hírlap, 1919. márc. 11., *Juhász Nagy Sándor*; i. m. 467. s. köv. o.

tatást. Beszédét, amelyet a rendről, a törvényes eljárások fontosságáról, az anarchiáról és egyebekről akart megtartani, a leghevesebb közbekiáltásokkal zavarták. Joggal gondolhatta, hogy ha ilyen hangnemben folytatja tovább a beszédet, akkor ezzel saját személyét is veszélybe sodorja. Így aztán röviden be is fejezte előadását, azzal a fordulattal, hogy útjának célja az, hogy „a termelő szövetkezetet, mint hivatalos hatóság is szentesítse és megerősítse s hogy azok fejlődéséről is gondoskodjék”.³⁶ Ilyen formán — bár arra nem volt szükségük — a somogyiak Nagyatádi Szabótól a kormány nevében is jóváhagyást kaptak a szövetkezetalakításra.

A somogyi eseményekből elsősorban a szövetkezetalakítás, a földfoglalás kapott országos visszhangot. Sőt, rövid idő múlva nemcsak a Dunántúlon, de az ország más vidékein is követték a példát. A nagybirtokok cselédei az egész országban lelkesen és büszkén emlékeztek meg a somogyiakról, következetességükről és bátorságukról. A Kommunisták Magyarországi Pártja állásfoglalását a Vörös Újság cikke tükrözte: „A mi munkánkban hatalmas erőt jelent számunkra a somogyi földproletáriátus fenyegető megmozdulása, melyről méltán írják a polgári lapok, hogy ez a földindulás az egész országot meg fogja rázni. Somogy népe egy erőteljes gesztussal megoldotta az agrárkérdést, amelyen kispolgári politikai szatócsok oly sokat kotlottak. Tulajdonába vette a somogyi nagybirtokokat s a termelési eszközök birtokában gondja lesz arra, hogy a munka zavartalanul tovább folyjék, s annak gyümölcse a maga egészében a munkást illesse.”³⁷

A földkérdés rendezésének ez a módja szorosan összefonódott a közigazgatás elleni támadással, azzal, hogy a megye vezetését a munkástanácsból szervezett direktórium vette át.

Ugyanekkor Tolna is országos jelentőségű események színtere. Ebben a megyében is egyre nagyobb elégedetlenséget váltott ki a kormány politikája, a közigazgatási apparátus érintetlen volta és antiszocialista magatartása. Ez az elégedetlenség volt a tárgya a munkástanács március 13-i ülésének. Ez alkalommal azonban a tanács tagjai nemcsak arról tárgyaltak, hogy milyen hibák, bajok vannak, hanem arról is, hogy mi a teendő ezek felszámolására. A tolnai szociáldemokraták — kommunista szervezkedés ekkor még nem volt a megyében — tehát elhatározták, hogy „Mayer Gyula dr. főispán-kormánybiztost azért, mert a reakciós vármegyei rendszerrel szemben gyengének bizonyult és mert a vármegyei közellátás, a napszámosok és cselédek földigényeinek kielégítése tekintetében lanyha és a szocialista fölfogással össze nem egyeztethető magatartást tanúsított és a szervezett munkásság soraiban személye iránt is általános bizalmatlanság nyilvánult meg: állásáról való lemondásra szólítja fel”.³⁸

A határozatnak másnap délelőtt szereztek érvényt. A munkástanács és a pártvezetőség felhívására március 14-én nagy tömeg vonult fel Szekszárdon a megyeháza elé, sőt bevonultak az udvarra is. Lent várakoztak az emberek, amíg Dick György párttitkár, Soós Sándor, a munkástanács alelnöke, Hoi váth, Gyula, a pártszervezet jegyzője, Oeskó László, a katonatanács elnöke, Bencez Ferenc Baka, a földmunkások elnöke, Gróf Pál földmunkás és Heidt Dömötör

³⁶ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 12. *Buzs Barna*: A kommunista összeesküvés. Bpest, 1919. 14. o.

³⁷ A cikk azonban erősen hibáztatja a somogyi szociáldemokratákat, mondván, hogy a népgazdasági miniszter jóváhagyását kérték dicséretes tettükhöz. Vörös Újság, 1919. márc. 13.

³⁸ Igazság, Szekszárd (helyi szociáldemokrata újság), 1919. márc. 16.

famunkás a megye munkás és szegényparaszt népének küldötteiként fent a megyeházán a főispán-kormánybiztossal tárgyaltak. A megbeszélés nem tartott sokáig. A küldöttség bejelentette, hogy Mayer Gyulát leváltják, s a megye vezetését a nép választott embereire, öttagú direktóriumra bízák. A direktórium tagjai között nemcsak szekszárdiak voltak; Tolna községből Appelhoffer Ádámot választották be. A kormánybiztos hivatalát átadta, s a direktórium ellenőrzése alatt dolgozhatott csak tovább.

Amíg a tárgyalás folyt, lent az udvaron Kajári Ferenc, a Selyemgyár kapusa mondott beszédet a várakozóknak. Az akció ünnepélyesebbé tétele, a nagyobb nyomaték okaért pedig Szekszárdon délelőtt 10 és 11 óra között minden üzemben sztrájkoltak a munkások. Ezzel a sztrájkjal mintegy jelezni kívánták, ha a megyeháza ellenáll a küldöttségnek, akkor kényszeríteni fogják a kormánybiztost az engedelmességre.³⁹

Baranyából több helységről is jelentették, hogy a nép a községek, járási székhelyek egész tisztikarát váltja le.⁴⁰

A Vörös Ujság joggal írta: „Minduntalan kirobbannak olyan mozgalmak, proletár mozgalmak, melyek a szocialista program valóra váltásában elébevágnak a párt (ti. a szociáldemokrata párt) együttműködő szándékainak és a polgári rendre halálos csapásokat mérnek...”⁴¹

Szólni kell Veszprémről is, ahol nemcsak a megyeszékhelyen került sor összetűzésre a közigazgatási apparátus és a nép között. Március első napjaiban az ajkai munkások nem voltak hajlandók tovább túrni a régi előjáróság munkáját, s ezért az egész előjáróságot leváltották, s a vezetést a helybeli szocialisták vették át. Néhány nappal később a megye kormánybiztosa, aki annak előtte püspöki jószágkormányzó volt(!), nagyrészt a megyei munkásság követelésének hatására lemondott. Ebben a helyzetben szinte természetes volt, hogy a veszprémi szociáldemokraták azt kérték a kormánytól: szociáldemokrata főispán-kormánybiztost nevezzen ki.⁴²

Hasonló megmozdulásra került sor Komárom megyében is. Itt nem a kormánybiztos hivatalbalépése, hanem leváltása volt a megmozdulás oka. „A Komárom-megyei főispán-kormánybiztosság ügyében a megye 52 szociáldemokrata szervezetének küldöttei Tatabányán értekezletet tartottak. Elhatározták, hogy a kormánytól Szabó Géza mostani kormánybiztos felmentését kérik. Komárom megye népe nagy megnyugvással fogadná Polónyi Kálmán tatabányai tanító kormánybiztosi kinevezését, mert őszinte és igazi támogatója lenne a népnek.”⁴³

Március 12-én, hogy nagyobb nyomatékot adjanak követelésüknek, beszüntették a munkát, közel hatezer tatai és tóvárosi bányász és munkás vonult fel, hogy „követelje F. Szabó Géza főispán-kormánybiztos azonnali eltávolítását s a maga bizalmi emberét . . . ültesse a kormánybiztosi székbe”.⁴⁴

*

³⁹ Uo. Pécsi Napló, 1919. márc. 19., *Vendel István: Szekszárd megyei város monográfiája*. Szekszárd, 1941. 240—241. o.

⁴⁰ P. I. Arch. A. XVI(7) 55., Sásdi kormánybiztos ir. Baranya m. 1919. — 282.

⁴¹ A cikk nemcsak Tolna megyére, de Szegedre is hivatkozik, ahol szintén direktórium vette át a megye vezetését. Vörös Ujság, 1919. márc. 8.

⁴² Személyi javaslatot is tettek, a már említett Wajdits Béla győri kormánybiztost szerették volna megnyerni. Veszprémi Hírlap, 1919. márc. 6. — Népszava, 1919. márc. 18., 20.

⁴³ Népszava, 1919. márc. 7.

⁴⁴ Tata-Tóvárosi Híradó, 1919. márc. 16., Népszava, 1919. márc. 14.

Általános jelenség volt a Dunántúlon, hogy a forradalom továbbfejlesztését, a demokratizálás végigvitelét, a tömegek politikai súlyának növelését követelték. Ez, ha váltakozó erővel is, de minden megyében kifejezésre jutott. A megfogalmazott követelések nem nagy, távoli programot festettek. Hanem helyi, napi igényeket. Ha a gazdasági természetű és a földosztással kapcsolatos problémákat kikapcsolnánk, s csak a közigazgatást vennénk figyelembe, akkor is megállapíthatnók, hogy e tekintetben is megoldhatatlan ellentét állott fenn a kormány és a tömegek között. A pártpolitikai küzdelmek, az alapjában véve régi típusú kormányzati módszerek egyre inkább csődbe juttatták a kormányt. Kinevezett főispánjait, törvényes képviselőit a tömegek nem fogadták el. S nem egyetlen városban vagy megyében, hanem az egész ország részben.

Arra a kérdésre, hogy mit *nem* akartak a tömegek, vagy mit utasítottak el, egyértelmű és világos a válasz: semmiféle poszton nem akarták a régi rend embereit, a polgársághoz húzókat, a vagyonosokra kacsintgatókat.

De hogy e tagadáson túl valójában mit akartak, azt már nem lehet olyan egyszerűen megfogalmazni. Annál kevésbé, mert egyetlen munkás-tanács vagy direktórium sem készített ilyen tartalmú feljegyzéseket. Továbbá a szándékok és a tettek, ezek objektív hatása és következménye sem mindig estek egybe.

A közigazgatás megtisztításának, szocialista vezetésének a követelése — sok más tényező mellett — annak volt kifejezője, hogy a polgári demokratikus rendszer nem elégíti ki a tömegeket; hogy amit ez adni tud, *már* kevés. S itt nemcsak arról volt szó, hogy a hazai demokratikus polgárság gyengesége, következtelensége miatt előállott jelenségekkel voltak elégedetlenek, mint pl. a reakciós ellenforradalmi elemek sértetlen volta.

1918 őszén még pusztán erről volt szó, amikor a nép egy-egy jegyzőt üzött el helyéről. Ekkor még csupán egyes, a háború alatt meggyűlölt *személyek*, és nem az egész közigazgatási (s egyben természetszerűleg politikai) *rendszer* ellen léptek fel.

1919 eleje e tekintetben is lényeges változást hozott. Már nem egyes személyek, hanem egy egész rendszer ellen folyt a harc. Most nem egyes, helyi vezetők leváltására került sor, hanem az egész eljáróság, megyei tisztikar elcsapására. Most már nem arról volt szó, hogy a jegyző olyan ember legyen, akiben a munkások bíznak, hanem arról, hogy a megye *minden* posztján, sőt mi több, a kormányban is *csak* ilyen emberek legyenek. Nyilvánvaló, hogy a régi közigazgatási apparátus ellen folyó harc a gyakorlatban nem merülhetett ki általános deklarációkban, hogy a követelések érvényesítésére való törekvés csak konkrét, személyekhez fűződő akciókban nyilvánulhatott meg. De hogy itt mégis másról, többről volt szó, mint az előző év novemberében, az az eseményekből teljesen nyilvánvaló.

A szocialista vezetés követelése ugyanakkor úgy nyilvánult meg, hogy szociáldemokrata vezetőket követeltek, vagyis a régi munkáspárt embereit. Még Somogyban, a legbaloldaliabb megyében is így fogalmazták meg kívánásukat. A már korábban említett tényezők mellett, sok helyi vezető becsületlen munkája, az országos vezetőségétől messzemenően radikálisabb politikája, szintén hozzájárult ahhoz, hogy amikor pártkeretek között kellett fogalmazni, akkor a Szociáldemokrata Pártra gondoltak.

E tömegjelenségek idején a szociáldemokrata pártvezetőség nem állt kezdeményezően a mozgalom élére, nem használta ezt ki a polgári pártokkal

szemben. A januári kormányválság idején sem kísérelte meg a kormányzás átvételét. Éppen ellenkezőleg, szüntelenül azt hangoztatta, hogy ennek még nem jött el az ideje, s a legmesszebb akkor ment el, amikor a kitűzött választást megelőző agitációban úgy nyilatkozott, hogy választási győzelem után, tehát törvényes úton, hajlandó kormányt alakítani.

A Szociáldemokrata Párt országos vezetőségének ez a magatartása is arra a változásra mutat, amely a felszíni jelenségek mögött ment végbe a munkásmozgalomban.

Amikor a tömegek a vezetés ügyében a kormánnyal szemben felléptek, a kormány tagjai között ott ültek a szociáldemokraták is. Bárhogyan nézzük is a dolgot, ez a támadás a szociáldemokrata vezetők ellen is irányult. De továbbmenve: nemcsak, hogy támadták a kormányt, hanem a pártvezetőség tudta, előzetes bejelentés és hozzájárulás kérése nélkül tették ezt. Sőt. A módszerek, amelyeket alkalmaztak, legalább olyan visszatetszést keltettek az országos vezetőség többsége, mint a polgári pártok soraiban. Nem petíciót írtak, nem kértek, hanem követeltek, s ha a kormány nem volt hajlandó eleget tenni kérésüknek, akkor „törvénytelen”, „anarchikus” eszközöktől sem riadtak vissza.

Így állhatott elő az a helyzet, hogy bár a tömegek nagyrésze a Szociáldemokrata Párt nevével ment harcba, az országos vezetőség minden eszközzel a mozgalom lecsendesítésére, s arra törekedett, hogy magát ettől elhatárolja.

A tömegek a munkáshatalomért harcoltak, ezt a harcot azonban az országos vezetőség nem vállalta.

A korszak kutatóját, tanulmányozóját a mozgalom maga, annak lényege, belső tartalma ragadja meg. Ez pedig arra mutat, hogy a gyenge és erőtlen polgári demokratikus rendszer helyett, amely a tömegeket sem politikai, sem gazdasági téren nem elégítette ki, amely nem volt szigorú és következetes az ellenforradalommal szemben, erőskezü, rendet, munkát teremteni tudó, alkotásra képes munkáshatalmat akartak.

A szociáldemokrata országos vezetőség a munkáshatalom fogalmával kezdettől fogva összekapcsolta a „bolsevikiek” nevét, s 1919 elejétől szüntelenül attól rettegett, hogy ezt az egybekapcsolódást a történelem is megteremti. A tömegek akkor még csak kisebb részben azonosították a munkáshatalmat a kommunista vezetéssel. A hazai kommunisták tényleges tevékenységéről még keveset tudtak. A Szociáldemokrata Párt országos vezetősége éles küzdelmet folytatott a Kommunisták Magyarországi Pártja ellen, szüntelenül agitált ellene újságjában. lehetőség szerint megakadályozta a pártba való belépést. Január végén a kommunistákat kizárták a szakszervezetekből, munkástanácsokból, február 20-án pedig a Kommunisták Magyarországi Pártjának vezetőit börtönbe zárták. Mindez nem volt hatástalan a tömegekre. Olyannyira nem, hogy február 20-a után, körülbelül akkor, amikor Budapesten a közhangulat s nemcsak a munkások rokonszenve, a bebörtönzött kommunista vezetők felé fordult, a Dunántúlon sok helyütt kommunista ellenes gyűléseket tudtak szervezni. A vidéki tömegek politikai ébersége még nem érte el azt a fokot, hogy tisztán láthattak volna az eseményekben, s mint utaltunk rá, a kommunisták propagandamunkája még nem tudta átfogni a terület egészét.

Budapesten, a politikai élet központjában, a munkások messzemenően többet tudtak a kommunisták munkájáról, programjáról, mint a vidéken, nem is szólva arról, hogy a fővárosban naponta találkoztak a párt szervezői

és a tömegek. A kommunista párt a vidéknek ezzel a mozgalmával, a nagyobb megmozdulások idején, a Vörös Ujságban többször foglalkozott. A mozgalom gyengéire, korlátaira következetesen rámutatott, de belső tartalmának elemzésére sokkal kevesebb figyelmet fordított. Ez elvette a párttól azt a lehetőséget, hogy közelebbről megismerje a megmozdulások vezetőit, a vidéki munkásoknak azokat a kívánságait, amelyeknek helyes megfogalmazása oly nehéz volt. Akkor, a napi események sodrában, ez azt jelentette, hogy a kommunista párt nem ragadhatta magához a kezdeményezést és a vezetést e mozgalmakban, s hogy emiatt a hatalom megragadását nem vitték következetesen keresztül. A továbbiakra nézve pedig — ezt akkor senki sem láthatta — nem tudott szoros kapcsolatot teremteni azokkal, akik most a főispán-kormánybiztosok ellen harcoltak, de március 21-e után a tanácshatalmat képviselték.

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy a tömegek, amikor ilyen széleskörű harcot kezdtek a kormánnyal szemben, jórészt csak a helyi kis vezérekra tudtak támaszkodni. S ez rányomta bélyegét az egész akcióra. Ott, ahol a kormánybiztosok elleni tiltakozás arra vezetett, hogy direktóriumok vegyék át a hatalmat, ez az állapot akkor megyei méretekben csupán átmeneti jellegű volt, arra az időre szólt, amíg a kormány megfelelő kormánybiztosról gondoskodott. Így történt ez Fejérben, Somogyban, Tolnában is. Ezekben a helyeken a kormány — akárcsak Győrben vagy Zalában — ismét két kormánybiztost állított: a megyeszékhelyre szociáldemokratát, de az egész megye területére lehetőleg Károlyi-párti embert. A kormány már erőtlenné vált ahhoz, hogy a tömegköveteléseket visszautasítsa, de még elég erős ahhoz, hogy a teljes kapitulációt elkerülje. Ilyen kettősség a tömegek oldalán is mutatkozott. Ahhoz erőtlenné voltak, hogy a helyi hatalom kérdését véglegesen dűlőre vigyék, de ahhoz már volt erejük, hogy a direktóriumokat együtt tartsák s így azok március 21-én szinte változás nélkül vehették vissza a hatalmat.

Az események ilyen menete a fent tárgyalt okok mellett nagymértékben összekapcsolódott a Dunántúl sajátos viszonyaival, amelyekről szintén volt már szó. Ugyanakkor meg kell mondanunk azt is, hogy ha nem is elég tudatosan, olykor nagy vargabetűket írva le, de ez a vidék is követte az országos fejlődést, amely a polgári demokratikus forradalom továbbfejlesztése, a munkáshatalom megteremtése irányába mutatott. A dunántúli mozgalom vezetőinek nagy része, s maguk a tömegek sem látták mindig tisztán, hogy amikor az ellenforradalommal szemben a kormányt radikális intézkedésre sürgetve léptek fel, ők maguk is a *munkáshatalmat készítették elő*.

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ КРИЗИСА БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО СТРОЯ В ТРАНСДАНУБИИ В ЯНВАРЕ—МАРТЕ 1919 Г.

Жужа Л. Надь

Начало 1919 г. принесло с собой кризис буржуазно-демократического строя в Венгрии. Основой этого кризиса являлось то обстоятельство, что намерение правительства и воля масс все более отдалялись друг от друга. Задачи революции, обуздание контрреволюции, решение земельного вопроса и т. д. — вот самые главные факторы, вызвавшие столкновение.

Статья рассматривает борьбу, связанную с руководством администрацией, в ходе которой недовольство правительством оказалось чрезвычайно многосторонним. организо-

ванный рабочий класс Трансданубии требовал назначения социалистических губернаторов-правительственных комиссаров, и в некоторых местах передал руководство комитатом в руки директорий.

Автор касается и одной стороны разрешения земельного вопроса : противоречия в рядах безземельных в связи с ликвидацией системы крупных владений.

Статья показывает характеристическое противоречие : организованный рабочий класс вступил в борьбу под знаменем Социал-демократической партии, но поступки и направление всего движения показали уже в направлении рабочей власти.

Раскрытый материал и выводы освещают особые условия созреваания Советской Республики 1919 г.

CERTAINS PROBLÈMES DE LA CRISE DU RÉGIME BOURGEOIS-DÉMOCRATIQUE EN TRANS-DANUBIE DANS LES MOIS JANVIER - MARS 1919

Susanne L. Nagy

Le début de l'année 1919 amena en Hongrie la crise du système bourgeois-démocratique. La cause foncière de cette crise était, que les objectifs du gouvernement et la volonté des masses s'éloignèrent de plus en plus l'un de l'autre. Les prétentions de la révolution, le refus de la contre-révolution, la réforme agraire, etc, furent les facteurs les plus importants de la collision.

L'étude examine la lutte qui se dégagait en connexion avec la direction de l'administration publique, où le mécontentement vis-à-vis du gouvernement se présenta d'une manière extraordinairement multilatérale. Les ouvriers syndiqués de la Transdanubie exigèrent la nomination des commissaires de gouvernement socialistes et à certains lieux ils confièrent aux directoires l'administration du comitat.

L'étude touche aussi un des problèmes de la réforme agraire : l'antagonisme entre ceux qui ne possédaient pas de terre et cela en connexion avec la liquidation du régime des grandes propriétés.

L'auteur souligne l'antagonisme caractéristique que si les ouvriers syndiqués engagèrent la lutte dirigés par le parti social-démocrate, en même temps leurs actions et la tendance de la totalité du mouvement envisageaient déjà le pouvoir des ouvriers.

La matière mise à jour ainsi que les constatations y relatives reflètent les conditions spéciales de la formation de la République des Conseils.